

PROJEKT:

Grenzüberschreitendes Ausbildungsmodell „ViVA 4.0“ /

Transgraniczny model dualnego kształcenia zawodowego „ViVA 4.0”

PROGRAM NAUCZANIA

Nazwa modułu: Badania materiałowe

Symbol modułu:

Czas realizacji: 5 dni - 40 godz.

I. Opis modułu:

Moduł – badania materiałowe jest jednym z modułów transgranicznego modelu dualnego kształcenia zawodowego „ViVA 4.0”.

Jednostka modułowa zawiera: cele kształcenia, wymagania wejściowe, wykaz oczekiwanych efektów kształcenia, program nauczania, ćwiczenia, środki dydaktyczne, wskazania metodyczne do realizacji programu, propozycje metod sprawdzania i oceny osiągnięć edukacyjnych ucznia.

II. Cel modułu:

Celem modułu jest przygotowanie ucznia (słuchacza) do wykonywania zadań zawodowych w zakresie pobierania próbek i wykonywania niszczących badań właściwości mechanicznych i technologicznych materiałów.

III. Wymagania wejściowe:

Uczestnik modułu powinien posiadać podstawową wiedzę z zakresu materiałoznawstwa i wytrzymałości materiałów oraz badania metali i ich stopów.

IV. Wykaz umiejętności kształtowanych w ramach modułu

W wyniku realizacji programu nauczania uczeń (słuchacz) powinien umieć:

1. określić warunki badania materiałów na podstawie wymagań norm, specyfikacji technicznych itp.
2. wykonać badania niszczące materiałów zgodnie z pisemnymi instrukcjami lub normami:
  - próba rozciągania,
  - pomiar twardości metodą Brinella, Rockwella, Vickersa,
3. zinterpretować uzyskane wyniki badań na podstawie pisemnych kryteriów oraz sformułować wnioski,
4. rejestrować wyniki badań i formułować protokół z przeprowadzonych badań
5. używać programy komputerowe wspomagające badania materiałowe
6. przygotować stanowisko do badań,
7. zastosować przepisy bezpieczeństwa i higieny pracy, ochrony przeciwpożarowej i ochrony środowiska podczas wykonywania badań.

Po ukończeniu modułu szkoleniowego uczestnik będzie w stanie samodzielnie przygotować i przeprowadzić pomiar twardości, udarności oraz wykonać próbę wytrzymałości na rozciąganie, zginanie i skręcanie zgodnie z pisemnymi instrukcjami lub normami.

V. Oczekiwane efekty

Umiejętność	Efekty uczenia się wraz z kryteriami weryfikacji
przewiduje zagrożenia dla zdrowia i życia człowieka oraz mienia i środowiska związane z wykonywaniem zadań zawodowych	- scharakteryzować zagrożenia dla zdrowia i życia człowieka związane z wykonywaniem zadań zawodowych związanych z obsługą uniwersalnej maszyny wytrzymałościowej oraz twardościomierzy - scharakteryzować zagrożenia dla mienia i środowiska związane z wykonywaniem zadań zawodowych związanych z obsługą uniwersalnej maszyny wytrzymałościowej oraz twardościomierzy - współpracować ze służbami promocji bezpieczeństwa i ochrony pracy w zakresie rozpoznawania zagrożeń dla zdrowia i życia człowieka oraz dla mienia i środowiska
stosuje środki ochrony indywidualnej i zbiorowej podczas wykonywania zadań zawodowych	- zastosować środki ochrony indywidualnej właściwe dla wykonywanych zadań zawodowych: pomiaru twardości, prób rozciągania - zastosować środki ochrony zbiorowej właściwe dla wykonywania zadań zawodowych: pomiaru twardości, próby rozciągania
dobiera metody pomiaru zgodnie z PN EN ISO, obsługuje podstawowe narzędzia pomiarowe	- zna stosowane metody pomiarowe - dobiera odpowiednią metodę do stawianych wymagań - wykonać pomiary podstawowymi narzędziami pomiarowymi

sprawdza próbki do badań	- zna warunki, jakie musi spełniać próbka do badań - wie, jak należy przygotować próbki do badań wytrzymałościowych - sprawdza próbki do badań - wykonać pomiary próbki do badań przyrządami pomiarowymi
wykonuje badania własności mechanicznych próbek materiałowych	Wykonuje badania wytrzymałościowe: - obsługuje uniwersalną maszynę wytrzymałościową - obsługuje oprogramowanie sterujące uniwersalną maszyną wytrzymałościową - wykonuje próby rozciągania - określa na podstawie próby rozciągania: granicę plastyczności, wytrzymałości na rozciąganie materiału oraz wydłużenie względne po rozrywaniu
wykonuje pomiary twardości	Wykonuje pomiary twardości: - obsługuje twardościomierze: Brinella, Vickersa, Rockwella - obsługuje oprogramowanie wspomagające - bada twardość materiałów metodą: Brinella, Vickersa, Rockwella
sporządza protokoły z przeprowadzonych badań	- umie dokumentować wyniki zgodnie z wymaganiami norm odniesienia PN EN ISO - podać rzeczywiste warunki wykonania badania - zinterpretować uzyskane wyniki badań na podstawie pisemnych kryteriów oraz sformułować wnioski
wykonuje konserwację maszyn pomiarowych	- przeprowadzić konserwację twardościomierzy, uniwersalnej maszyny wytrzymałościowej

VI. Treści nauczania

Program:

CZĘŚĆ TEORETYCZNA (24 godziny, 3 dni)

Cześć teoretyczna modułu obejmuje zagadnienia dotyczące badania właściwości mechanicznych i technologicznych materiałów, badanie właściwości mechanicznych: próba rozciągania, metody pomiaru twardości.
Doskonalenie systemu badań materiałowych.
Bezpieczeństwa i higieny pracy podczas wykonywania badań.
Podczas zajęć teoretycznych wszystkie zagadnienia omówione są na praktycznych przykładach.

Podstawowe zasady wykonywania badań właściwości materiałów

- podstawowe metody badań niszczących materiałów
- przedmiot badań, dobór techniki badawczej, opracowanie wyników, organizacja i wyposażenie pracowni badań materiałów, kwalifikacje personelu, normy i specyfikacje techniczne, standaryzacja w badaniach materiałów
- doskonalenie systemu badań materiałowych (procedury postępowania, metody komputerowego wspomagania badań, system jakości w badaniach materiałowych)

Dzień 1

Dzień 2

Próba rozciągania

- podstawy teoretyczne
- uniwersalna maszyna wytrzymałościowa do prób rozciągania
- wykonanie próby rozciągania
- protokół z próby rozciągania

Badania twardości, metoda Brinella, metoda Vickersa, metoda Rockwella

Dzień 3

- podstawy teoretyczne
- uniwersalna maszyna wytrzymałościowa do prób rozciągania
- wykonanie pomiaru twardości
- protokół z pomiaru twardości

**CZĘŚĆ PRAKTYCZNA
(16 godzin, 2 dni)**

Część praktyczna odbywa się na rzeczywistym stanowisku badawczym i obejmuje wszystkie czynności niezbędne do wykonania statycznej próby rozciągania oraz wykonania pomiaru twardości

Ćwiczenie nr 1: Próba rozciągania

Próba rozciągania zgodnie z instrukcją ćwiczenia:

Dzień 4

- obsługa uniwersalnej maszyny wytrzymałościowej
- przebieg ćwiczenia
- sporządzenie protokołu z przeprowadzonego ćwiczenia

Ćwiczenie nr 2 Pomiar twardości

Pomiar twardości zgodnie z instrukcją ćwiczenia:

Dzień 5

- obsługa twardościomierzy: Brinella, Vickersa, Rockwella
- przebieg ćwiczenia
- sporządzenie protokołu z przeprowadzonego ćwiczenia
- Test egzaminacyjny

VII. Metody pracy z uczniami

Wskazane jest stosowanie takich metod, jak: metoda przewodniego tekstu, ćwiczeń praktycznych oraz pokazu z objaśnieniem. Do ćwiczeń należy przygotować odpowiednią instrukcję lub przewodni tekst.

Przed rozpoczęciem ćwiczeń nauczyciel powinien przeprowadzić pokaz z objaśnieniem trudniejszych czynności dotyczących obsługi urządzeń wykorzystywanych do badań. Powinien również przygotować materiały niezbędne do wykonania ćwiczeń, jak: teksty przewodnie, instrukcje do ćwiczeń, specyfikacje techniczne, poradniki, normy odniesienia PN EN ISO i inne. Uczniowie korzystając z pytań prowadzących zawartych w tekście przewodnim lub instrukcji do ćwiczeń oraz z materiałów źródłowych planują przebieg badań, organizują stanowisko pracy i wykonują zadanie. Podczas wykonywania ćwiczeń nauczyciel powinien obserwować pracę uczniów oraz udzielać im konsultacji. Po zakończeniu ćwiczenia uczeń powinien przedstawić uzyskane wyniki oraz dokonać ich interpretacji. Zajęcia powinny odbywać się w grupie 6 osób, w pracowni badań materiałowych, na wydzielonych stanowiskach pracy. Uczniowie powinni pracować w zespołach 2 osobowych.

Należy także zwrócić uwagę na kształtowanie postaw zawodowych dotyczących: przestrzegania zasad bezpieczeństwa i higieny pracy, utrzymania porządku na stanowisku badań, starannego wykonywania zadań, a także umiejętności organizacji pracy indywidualnej i zespołowej.

Przed przystąpieniem do realizacji ćwiczeń konieczne jest zapoznanie uczniów z przepisami bezpieczeństwa i higieny pracy.

VIII. Miejsce realizacji – nazwa/opis pracowni, w których kształtowane powinny być konkretne umiejętności.

Zajęcia powinny być prowadzone w pracowni badań materiałowych wyposażonej w: stanowisko komputerowe dla nauczyciela z drukarką, z projektorem multimedialnym, stanowiska komputerowe (jedno stanowisko dla jednego ucznia), uniwersalną maszynę wytrzymałościową wyposażoną w komputer z oprogramowaniem umożliwiającym rejestrację wyników pomiaru, twardościomierze: Rockwella, Vickersa, Brinella, próbki do badań według PN EN ISO, instrukcje stanowiskowe oraz instrukcje bezpieczeństwa i higieny pracy, prezentacje dotyczące badań właściwości mechanicznych i technologicznych metali i stopów, normy odniesienia PN EN ISO, poradniki, teksty przewodnie do ćwiczeń, oprogramowanie sterujące, narzędzia i przyrządy pomiarowe, narzędzia obsługowe, instrukcje obsługi wyposażenia do badań.

Zajęcia mogą odbywać się w: pracowniach i warsztatach szkolnych, placówkach kształcenia ustawicznego, placówkach kształcenia praktycznego, oraz podmiotach stanowiących potencjalne miejsce zatrudnienia absolwentów szkół kształcących w zawodzie.

IX. Wykazy narzędzi, maszyn i urządzeń i opisy sposobów ich wykorzystywania podczas realizacji modułu.

Stanowisko komputerowe dla nauczyciela z drukarką, z projektorem multimedialnym, stanowiska komputerowe (jedno stanowisko dla jednego ucznia), uniwersalna maszyna wytrzymałościowa wyposażona w komputer z oprogramowaniem umożliwiającym rejestrację wyników pomiaru, twardościomierze: Rockwella, Vickersa, Brinella, próbki do badań według PN EN ISO, instrukcje stanowiskowe oraz instrukcje bezpieczeństwa i higieny pracy, prezentacje dotyczące badań właściwości mechanicznych i technologicznych metali i stopów, normy odniesienia PN EN ISO, poradniki, teksty przewodnie do ćwiczeń, oprogramowanie sterujące, narzędzia i przyrządy pomiarowe, narzędzia obsługowe, instrukcje obsługi wyposażenia do badań.

X. Metody walidacji osiągniętych efektów.

Sprawdzanie i ocenianie osiągnięć ucznia powinno odbywać się systematycznie przez cały czas realizacji modułu, na podstawie kryteriów podanych na początku zajęć.

W wymaganym zakresie uczeń powinien:

- według instrukcji lub przewodniego tekstu przeprowadzić badania materiałów z zastosowaniem przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy i ochrony przeciwpożarowej oraz ochrony środowiska i zaprezentować ich wyniki,
- zinterpretować wyniki badań, sformułować wnioski i ocenić jakość wykonanej próby.

Umiejętności praktyczne proponuje się sprawdzać na podstawie obserwacji czynności ucznia podczas wykonywania ćwiczeń. Kryteria służące do oceny poziomu opanowania umiejętności praktycznych powinny uwzględniać:

- 1) organizację stanowiska pracy,
- 2) przestrzeganie przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy,
- 3) korzystanie z różnych źródeł informacji,
- 4) poprawność wykonywanych czynności,
- 5) interpretację wyników badań.

Podstawą uzyskania przez ucznia pozytywnej oceny, po zakończeniu realizacji programu modułu, powinno być poprawne wykonanie ćwiczeń zaplanowanych do realizacji.

XI. Proponowana literatura

- Wiktor Kubiński - „Wybrane metody badania materiałów” - Wydawnictwo Naukowe PWN
- PN-EN ISO 6892-1 Metale. Próba rozciągania - Część 1: Metoda badania w temperaturze pokojowej
- PN-EN ISO 6506-1 Metale. Pomiar twardości sposobem Brinella. Część 1. Metoda badania
- PN-EN ISO 6508-1 Metale. Pomiar twardości sposobem Rockwella. Część 1. Metoda badania

- PN-EN ISO 6507-1 Metale. Pomiar twardości sposobem Vickersa. Część 1. Metoda badania

XII. Przykładowe scenariusze zajęć zawierające przykładowe zestawy ćwiczeń

- 1) Ćwiczenie nr 1 Próba rozciągania.
- 2) Ćwiczenie nr 2 Pomiar twardości.

PROJEKT:

Grenzüberschreitendes Ausbildungsmodell „ViVA 4.0“ /

Transgraniczny model dualnego kształcenia zawodowego „ViVA

ĆWICZENIE:

Badania wytrzymałości materiału na rozciąganie.

Nazwa modułu: **Badania materiałowe**

1. Cel ćwiczeń

Zapoznanie się z próbą statycznego rozciągania i maszyną wytrzymałościową. Zapoznanie się z zachowaniem materiału podczas procesu rozciągania. Przeprowadzenie próby rozciągania na próbkach wskazanych przez prowadzącego. Określenie podstawowych własności wytrzymałościowych i plastycznych materiału.

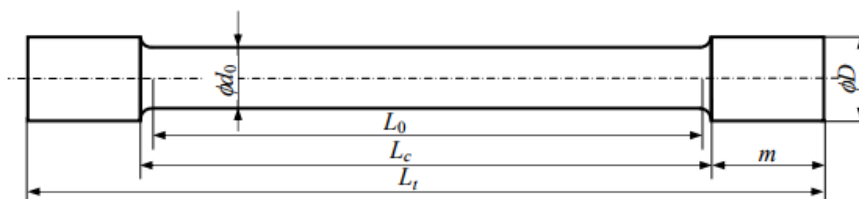
2. Zakres ćwiczeń

Wykorzystanie maszyny wytrzymałościowej do określenia wytrzymałości na rozciąganie, granicy plastyczności oraz wydłużenia.

3. Wstęp do ćwiczeń

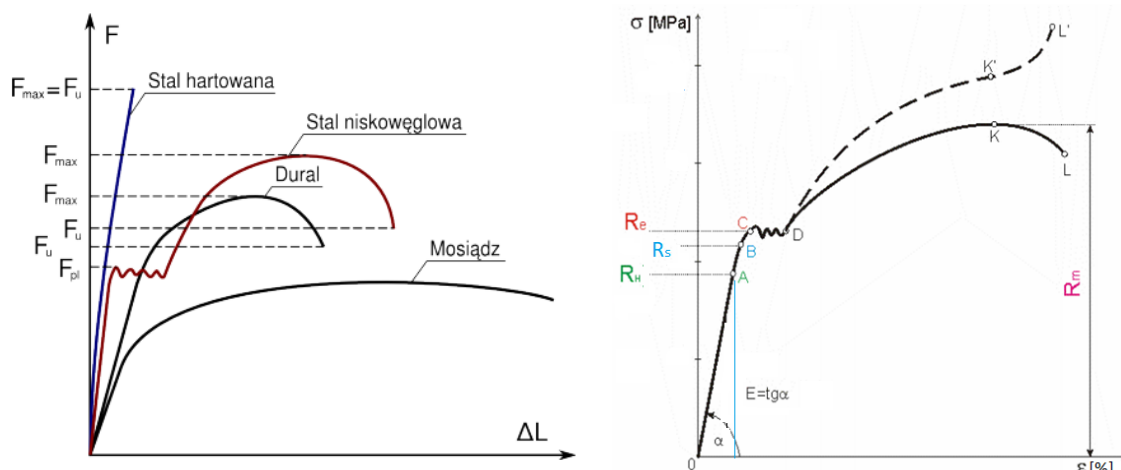
Próba rozciągania polega na powolnym rozciąganiu z zadana stałą prędkością odpowiednio przygotowanej próbki płaskiej lub walcowej. Zasady przygotowania próbek, przeprowadzenia badania oraz opracowanie wyników są precyzyjnie opisane w PN-EN ISO 6892-1:2016-09 „Metale – Próba rozciągania – Część 1: Metoda badania w temperaturze pokojowej”. Na podstawie tych badań uzyskuje się informacje o charakterystycznych nieprężeniach powstających przy różnych poziomach obciążenia: granicy proporcjonalności, sprężystości, plastyczności (górna i dolna), wytrzymałości na rozciąganie oraz wydłużalności sprężystej i plastycznej badanego materiału. Zazwyczaj próba wykonywana jest do momentu rozerwania próbki.

Stosowane próbki - Do prób rozciągania używane mogą być próbki w kształcie cylindrycznym (toczone) lub płaskie. Próbki toczone przygotowuje się w taki sposób, aby ich średnica była jak największa w stosunku do możliwości maszyny wytrzymałościowej. Długość środkowej części próbki l_0 jest zależna od rodzaju wskaźnika wydłużenia zgodnie z normą $n = 5$ lub 10). Wielkość ta jest wielokrotnością średnicy: $l_0 = n \cdot d_0$. Próbki zakończone są częściami uchwytowymi o średnicy większej niż ich część środkowa.

Rys.1. Próbka okrągła z główkami do chwytania w szczęki

Właściwości wytrzymałościowe charakteryzują opór materiału próbki na odkształcanie lub pękanie. Wielkości wytrzymałościowe wyznacza się z położenia określonych punktów na wykresie rozciągania.

Rys. Wykres zależności wydłużenie – obciążenie w zwykłej próbie rozciągania oraz zależność naprężenia do wydłużenia

Należy pamiętać iż wykres rozciągania można przestawić w dwóch układach współrzędnych tzn. naturalnym czyli układ siła – wydłużenie ($F - \Delta l$) lub odkształcenie – naprężenie ($\sigma - \varepsilon$).

Wartość naprężenia σ w poprzecznym przekroju próbki określa się umownie jako:

$$\sigma = \frac{F}{A} [MPa]$$

gdzie:

F – siła, [N],

A – początkowy przekrój kształtki, [mm²].

Wydłużenie względne w kierunku wzdłużnym próbki w odniesieniu do odcinka pomiarowego l_0 wyznacza się ze wzoru:

$$\varepsilon = \frac{\Delta l}{l_0} = \frac{l_0 - l}{l_0}$$

gdzie:

Δl – przyrost długości kształtu $\Delta l = l_0 - l$, [m]

l_0 – długość odcinka pomiarowego, [m]

l – długość odcinka pomiarowego po rozciąganiu, [m]

Wydłużenie jest wprost proporcjonalne do naprężenia, które je spowodowało – Prawo Hooke'a

$$\varepsilon = \frac{\sigma}{E}$$

Podczas działania sił na elementy konstrukcyjne występują odkształcenia, czyli zmiana wymiarów.

Statyczna próba rozciągania pozwala na wyznaczenie wskaźników wytrzymałości:

R_H – **wskaźnik granicy proporcjonalności** – największe naprężenie umowne, przy którym jeszcze obowiązuje prawo Hooke’a:

$$R_H = \frac{F_H}{S_o}$$

R_S – **wskaźnik granicy sprężystości** – największa wartość naprężenia umownego, przy którym nie występuje jeszcze odkształcenie trwałe:

$$R_S = \frac{F_S}{S_o}$$

Ze względu na trudności w wyznaczeniu granicy sprężystości wprowadzono pojęcie tzw. umownej granicy sprężystości **$R_{0,05}$** czyli naprężenie umowne, które wywołuje w próbce odkształcenie trwałe równe 0,05%

$$R_{0,05} = \frac{F_{0,05}}{S_o}$$

R_e - **wyraźna granica plastyczności** – naprężenie po osiągnięciu którego następuje wyraźny wzrost wydłużenia rozciąganej próbki bez wzrostu lub nawet przy spadku siły F_e (na odcinku CD).

$$R_e = \frac{F_e}{S_o}$$

R_m – **wytrzymałość na rozciąganie** – naprężenia odpowiadające największej sile F_m uzyskane w czasie próby rozciągania, odniesione do przekroju początkowego próby

$$R_m = \frac{F_m}{S_o}$$

Na odcinku KL następuje przewężenie próbki rozciąganej (tzw. szyjka), a następnie zerwanie

Na podstawie wyników próby rozciągania wyznacza się również wskaźniki charakteryzujące **własności plastyczne** materiału badanej próbki:

– względne wydłużenie próbki po rozerwaniu A_p , jest to stosunek przyrostu długości pomiarowej próbki po zerwaniu do jej długości początkowej wyrażony w procentach:

$$A_p = \frac{l - l_o}{l_o} 100\%$$

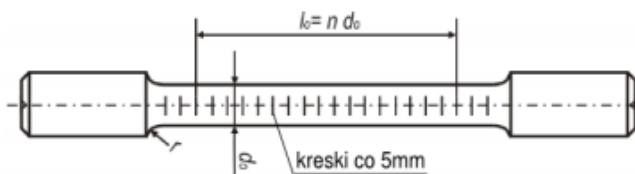
gdzie: p - krotność próbki (5)

- względne przewężenie próbki po rozerwaniu Z , jest to stosunek zmniejszenia powierzchni przekroju poprzecznego próbki w miejscu rozerwania do jej powierzchni początkowej wyrażony w procentach:

$$Z = \frac{S_o - S}{S_o} 100\%$$

4. Przebieg ćwiczenia

- zapoznać się z normą PN-EN ISO 6892-1;
- zmierzyć wymiary próbki: średnica (grubość) i długość początkową w kilku miejscach
- nanieść na próbkę bazę pomiarową tzn. zaznaczyć rysikiem kreski co 5 mm w ilości większej niż wskaźnik wydłużenia

Próbka do badań z zaznaczonymi kreskami

- przeprowadzić próbę statycznego rozciągania
- po zerwaniu należy dokładnie złożyć próbkę i zmierzyć średnicę próbki w miejscu pęknięcia
- dokonać pomiaru długości po zerwaniu, w tak sposób aby odcinek ten zawierał taką samą liczbę działek jak l_0
- obliczyć właściwości wytrzymałościowe i plastyczne badanego materiału

Wykonanie sprawozdania

W sprawozdaniu należy podać:

- cel przeprowadzania próby rozciągania
- rodzaje próbek stosowanych w próbach rozciągania
- wykresy rozciągania otrzymane podczas wykonywania próby
- rysunek próby,
- wyniki pomiarów zestawione w sprawozdaniu

SPRAWOZDANIE Z ĆWICZEŃ

Temat ćwiczenia: Statyczna próba rozciągania

Arkusz wyników pomiaru

Badany materiał .....

Parametry próbki przed badaniem:

Początkowa długość l_0 = ... [mm]Początkowa średnica próbki d_0 = ... [mm]Początkowe pole przekroju poprzecznego próbki S_0 ..... [mm²]**Parametry próbki po badaniu:**Całkowita długość próbki po badaniu l = ... [mm]Średnica próbki w najwęższym miejscu d = ... [mm]Pole przekroju poprzecznego w najwęższym miejscu S ..... [mm²]**Pomiary sił rozciągających:**siła wywołująca wyraźną granicę plastyczności F_e ..... [kN]maksymalna siła rozciągająca w próbce F_m ..... [kN]siła rozrywająca próbkę F_u ..... [kN]**Parametry wytrzymałościowe:** R_e - wyraźna granica plastyczności – $R_e = \frac{F_e}{S_0}$ ..... [MPa] R_m – wytrzymałość na rozciąganie – $R_m = \frac{F_m}{S_0}$ ..... [MPa] R_u – rzeczywiste naprężenia rozciągające – $R_u = \frac{F_u}{S}$ ..... [MPa]**Parametry geometryczne:** A_p – wydłużenie względne ..... [%] Z – przewężenie względne ..... [%]**Proponowana literatura.**

- Broniewski T., Kapko J., Płaczek W., Thomalla J. (2000), Metody i ocena właściwości tworzyw sztucznych, Warszawa, WNT.
- Przygocki W. (1990), Metody fizyczne badań polimerów, Warszawa, PWN.
- Beluch W. i in. (2002), Laboratorium z wytrzymałości materiałów: praca zbiorowa pod red. Tadeusza Burczyńskiego, Witolda Belucha, Antoniego Johna.
- PN-EN ISO 6892-1 Metale. Próba rozciągania. Część 1. Metoda badania w temperaturze pokojowej.
- PN-EN ISO 4136. Badania niszczące złączy spawanych metali. Próba rozciągania próbek poprzecznych.

PROJEKT:

Grenzüberschreitendes Ausbildungsmodell „ViVA 4.0“ /

Transgraniczny model dualnego kształcenia zawodowego „ViVA 4.0”

ĆWICZENIE:

Badania twardości

Nazwa modułu: **Badania materiałowe**

1. Cel ćwiczenia

Zapoznanie się z podstawowymi metodami statycznymi pomiaru twardości metali (Brinella, Rockwella, Vickersa). Nabycie umiejętności w określeniu twardości metali metodami Brinella, Rockwella i Vickersa. Zapoznanie się z budową twardościomierzy oraz praktycznym określeniem twardości różnych metali tymi metodami.

2. Zakres ćwiczeń

Zapoznanie się z budową twardościomierza Brinella. Wykonanie badania twardości metodą Brinella. Przeanalizowanie zasad jakie występują podczas badania twardości. Wykonanie pomiaru.

3. Przebieg ćwiczeń

Metoda badania twardości metodą Brinella opisuje Polska Norma PN-EN ISO 6506-1:2008. Metoda ta polega na wciskaniu pod obciążeniem F wgłębnika, w postaci wypolerowana kulki z węglików spiekanych o średnicy D (10; 5 2,5 1 mm) w powierzchnię badanego materiału, w czasie t . Średnica odcisku kuli d , jako średnia z dwóch pomiarów w kierunkach wzajemnie prostopadłych, służy do obliczania pola powierzchni czaszy. Twardość Brinella jest to stosunek siły obciążającej do pola powierzchni czaszy odcisku.

$$HB = 0,102 \frac{F}{S_{cz}}$$

gdzie:

HB - twardość wg Brinella,

F – siła obciążająca,

S_{cz} – pole powierzchni czaszy.

Ponieważ:

$$S_{cz} = p \cdot D \cdot h$$

Po czym:

$$h = \frac{(D - \sqrt{D^2 - d^2})}{2}$$

To:

$$HB = 0,102 \times \frac{2F}{\pi D(D - \sqrt{D^2 - d^2})}$$

gdzie:

D – średnica kuli, mm

F – siła obciążająca, N

d – średnia średnica odcisku, mm

h – głębokość odcisku, mm

$$\rightarrow d = \frac{d_1 + d_2}{2}$$

W celu wykonania pomiaru należy:

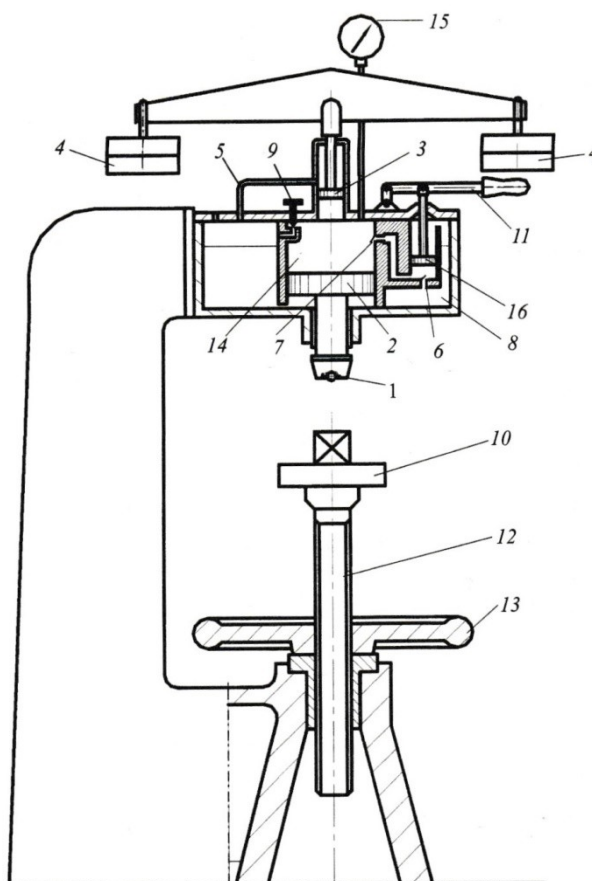
- zapoznać się z normą PN-EN ISO 6506-1;
- zapoznać się z oznaczeniem twardości Brinella;

Symbol HBW poprzedzony jest wartością twardości i uzupełniony przez: średnicę kulki [mm], liczbę określającą siłę obciążenia oraz czas działania siły obciążającej [s], np.:

350HBW 5/750 – twardość Brinella 350 mierzona za pomocą kulki o średnicy 5 mm i siłą obciążającą 7355 N działającą w czasie od 10 do 15s.;

400 HBW 1/30/20 – twardość 400 mierzona przy użyciu kulki o średnicy 1 mm, siłą obciążającą 294,2N i czasie jej działania 20 s.

- zapoznać się z budową twardościomierza Brinella. Przykładowy twardościomierz pokazano na rys. 1.

Rys.1. Schemat twardościomierza Brinella. Oznaczenia 1- wgłębnik, 2 – tłok, 3 – krawędź tłoczka, 4 – obciążniki, 5- rurka przelewowa, 6, 7 – zawory jednokierunkowe, 8- zbiornik na olej, 9- zawór spustowy, 10-stolik, 11- dźwignia do pompowania oleju, 12- śruba regulująca wysokość stolika, 13- pokrętło stolika, 14 – komora na pompowany olej, stosowana do określenia odpowiedniej siły, 15 – manometr, 16 –tłok

- przygotować próbki do pomiaru;

Pomiar powinien być wykonany na płaskiej i gładkiej powierzchni. Grubość próbki do badań powinna być co najmniej osiem razy większa od głębokości powierzchni odcisku.

Grubość próbki powinna być równa co najmniej 10 – krotnej grubości odcisku h .

- zamocować wgłębnik (kulkę) o odpowiedniej średnicy;

Średnice stosowanych kulek wynoszą: 10, 5, 2,5, 2 oraz 1 mm. Zaleca się jednak stosowanie średnicy kulki możliwie jak największy.

- zamocować obciążnik o odpowiedniej wartości na dźwigni (ciągnie) twardościomierza.

Siła obciążenia powinna być tak wybrana, aby średnica odcisku d znajdowała się między wartościami od $0,24 D$ do $0,6 D$. W tabeli 1 przedstawiono wartości stosunku: siła – średnica:

$$0,102 \cdot F / D^2$$

w zależności od rodzaju badanego materiału i poziomu twardości. Tabela 2 zawiera zalecane wartości siły obciążającej F .

Tabela 1. Zalecane wartości stosunku: siła – średnica przy badaniu różnych materiałów

Stosunek siła/ średnicy $0,102 \cdot F / D^2$	Materiał	Twardość Brinella HBW
30	stal, żeliwo, stopy niklu, tytan o twardości >140HB, miedź i stopy miedzi o twardości >200HB	96-650
15	miedź i stopy miedzi, metale lekkie i ich stopy oraz stopy łożyskowe o twardości >50HB	50-325
10	żeliwo, stopy kobaltu, niklu, tytanu o twardości <140HB, miedzi i stopy miedzi, metale lekkie i ich stopy o twardości >80HB	32-200
5	miedź i stopy miedzi o twardości >35HB, metale lekkie i ich stopy oraz stopy łożyskowe o twardości >35-80 HB	16-100
2,5	metale lekkie i ich stopy oraz stopy łożyskowe o twardości <35HB	8-50
1	ołów, cyna, stopy łożyskowe i inne o twardości < 20HB, metale spiekane	4-25 3,2-20

Tabela 2. Wartości siły obciążającej F w zależności od średnicy kulki D i stosunku siła - średnica

Średnica kulki D , mm	Stosunek siła średnica $0,102 \cdot F/D^2$, N/mm ²					
	30	15	10	5	2,5	1
	Nominalna wartość siły obciążającej F , N Symbol twardości					
10	29 420 HBW 10/3000	14 710 HBW 10/1500	9807 HBW 10/1000	4903 HBW 10/500	2452 HBW 10/250	980,7 HBW 10/10
5	7355 HBW 5/750	-	2452 HBW 5/250	1226 HBW 5/125	612,9 HBW 5/62,5	245,2 HBW 5/25
2,5	1839 HBW 2,5/187,5	-	612,9 HBW 2,5/62,5	306,5 HBW 2,5/31,25	153,2 HBW 2,5/15,625	61,29 HBW 2,5/6,25
1	294,2 HBW 1/30	-	98,07 HBW 1/10	49,03 HBW 1/5	24,52 HBW 1/2,5	9,807 HBW 1/1

— ustalić czasu pomiaru od momentu trwania pełnego obciążenia;

W zależności od stosowanego materiału:

- dla stali i żeliwa od 10 do 15 s,
- dla innych metali o twardości $\geq 32 \text{ HB}$ - 30s,
- dla innych metali o twardości $< 32 \text{ HB}$ – 60 s

— przystąpić do badań poprzez położenie badanej próbki na stoliku oraz podniesienie stolika tak, aby docisnąć lekko badaną próbkę do wgłębnika;

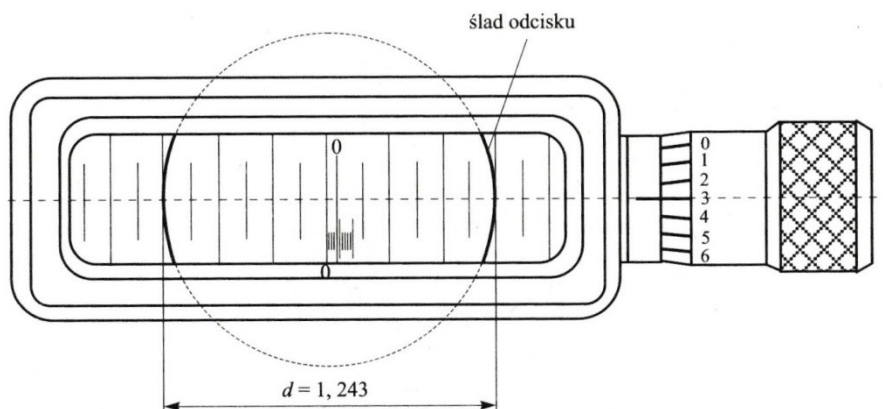
— uruchomić urządzenie w celu wykonania badania i poczekać odpowiedni czas zgodny z normą;

— dokonać w identyczny sposób kilka pomiarów;

Należy pamiętać, iż odległość między środkami dwóch sąsiednich odcisków powinna być większa co najmniej od $2,5 d$, gdzie d jest średnią średnicą odcisku w mm.

— dokonać pomiaru odcisku;

Średnicę odcisku należy mierzyć w dwóch wzajemnie prostopadłych kierunkach i przyjąć do obliczeń twardości wartość średnią. Do pomiaru średnicy odcisku służy specjalna lupa, tzn. lupa Brinella, z żaróweczką oświetlającą skalę. W nowoczesnych twardościomierzach układ pomiarowy średnicy odcisku stanowi integralną część aparatu. Przykładowo na rysunku 2 przedstawiono układ pomiarowy do odczytu odcisku. Ślad odcisku obejmuje 12 dużych kresek, między którymi odległość wynosi 0,1 mm, a więc łącznie otrzymujemy 1,2 mm. Kreska zerowa znajduje się za czwartą kreską skali wyznaczającej setne części milimetra (0,04mm). Trzecia kreska mikromierza pokrywa się z jego kreską zerową, a więc odczytujemy 0,003mm. Średnica odcisku wynosi więc $d=1,243 \text{ mm}$.

Rys. 2. Schemat pomiaru przekątnych odcisku w przypadku pomiaru twardości metodą Brinella

- z dokonanego pomiaru średniej średnicy obliczyć wartość twardości lub odczytać ją z tabel zamieszczonych w normie. Uzupełnić tabelę z wynikami badań

Proponowana literatura.

- PN-EN ISO 6506-1. Metale. Pomiar twardości sposobem Brinella. Część 1. Metoda badania,
- PN-EN ISO 6508-1 Metale. Pomiar twardości sposobem Rocwella. Część 1. Metoda badania,
- PN-EN ISO 6507-1 Metale. Pomiar twardości sposobem Vickersa. Część 1. Metoda badania
- A. Szummer, A. Ciszewski, T. Radomski „*Badania własności i mikrostruktury materiałów. Ćwiczenia laboratoryjne*”, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2000.
- Pod redakcją M. Banasiak: „*Ćwiczenia laboratoryjne z wytrzymałości materiałów*”. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2000.
- G. Golański, A. Dudek, Z. Bałaga: „*Metody badań właściwości materiałów*”. Politechnika Częstochowska. Częstochowa 2011.

SPRAWOZDANIE Z ĆWICZEŃ

Temat ćwiczenia: Badanie twardości

Wykonanie sprawozdania

W sprawozdaniu należy podać:

- metody statyczne badania twardości
- definicję twardości według Brinella,
- schemat i opis aparatu Brinella,
- warunki dokonywania pomiaru,
- wyniki pomiaru.

Metoda Brinella

Badany materiał.....

Średnica kulki.....

Siła obciążająca.....

Tabela z wynikami badań za pomocą metody Brinella

Lp.	Średnice odcisku mierzone pod kątem 90° [mm]		Średnia średnica odcisku [mm]	Głębokość odcisku [mm]	Pole powierzchni odcisku [mm ²]	Twardość HBW
	d_1	d_2	d	h	S_{cz}	
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						
7.						
			Średnia:			